

BESSENYEI GYÖRGY KIADATLAN SZÖVEGTÖREDÉKE

Bessenyei György *Összes műveinek* kritikai kiadása befejezéséhez közeledik. Töredékben maradt műveiből azonban még autográf kéziratok is felbukkanhatnak. Írásunkban a Bessenyei-szakirodalomban csupán címe említésével szereplő töredéket közlünk, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában Jogt. Ált. 4r. 67sz. jelzet alatt két másik Bessenyei-szöveggel találunk egybefűzve.

Az első írás a *Toldalék Magyar Országnak Törvényes Állásához* című mű másolata, 57 számozott lapon. A másolatot valószínűleg Bessenyei több szövegének ismert másolója készítette, az autográf kézirattól központozásában nagy mértékben eltér. A másolat hiányos, hiányoznak belőle a 31–46. lapok, néhány erősen sérült oldal is található benne. A másolat szép, folyamatos, autográf javítás nincs benne.

A második szöveg az előbbihez hozzákötve, kétszeres méretű lapokon található autográf kézirat, címe: *Az Emberi Nemzetnek Szaporodásáról; és Fajáról*. Bessenyei kéziratjaihoz általában nem ilyen formájú lapot használt. A lap szépen össze van hajtvva negyed-rét méretűre, oly módon, hogy a jobb oldalán és alján behajtották. Hosszú ideig heverhett külön, mert igen szennyezett, főleg az utolsó lapján megbarnult-megfeketedett, kicsit penészes, szakadozott, bár a szakadást szépen restaurálták. Bal szélénél fogva a többi szöveg közé van fűzve. A cím előtt Bessenyei írásával a 27-es szám szerepel. A többi oldalon számozást nem találunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a következő, negyed-rét alakú autográf szöveg, a *Töredék* címet viselő *Tariménes*-kézirat a 31. lapszámmal kezdődik, ami azt sugallja – lévén a kézirat négy oldalas –, hogy a két, méretében és tartalmában különböző befejezetlen szöveg számozása valójában folytatódik. A szöveget megelőző előlap arra utal, hogy két töredéket fűztek össze, ezt olvashatjuk ugyanis rajta (idegen kézírással): Bessenyei György, Az emberi nemzet szaporodásáról. Csonka. Elöl egy ív, azután 31-től 45-ik lapig.

A harmadik szöveg az előző két pontos címeírással szemben csak *Töredék* címmel szerepel. Nincs benne utalás, hogy a *Tariménes* kézírata lenne. A kézirat-töredék autográf, a *Negyedik könyv* első szakaszának végét tartalmazza, kezdete: „Mihent vevő pénzével másnak...”, vége: „...álomra botsátkoznak. Vége az első szakasznak.”¹ Ezt a kézirat-töredéket az teszi különösen becsessé, hogy a *Tariménes* negyedik könyvének egyetlen autográf szövegét tartalmazza – sajnos erősen hiányos formában. Ezt a szöveget jelen írásunkban nem közöljük, a *Tariménes* kritikai kiadásában fog helyet kapni.

¹ BESSENYEI György, *Tariménes utazása*, Bp., 1930, 231–237.

A három Bessenyei-szöveg 1871-ben került az Akadémia könyvtárába Imre Sándor jóvoltából. Őt bízta meg az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya a Bessenyei-maradványok felkutatásával. A töredékekre, amint azt Imre Sándor Gyulai Pálhoz, az osztály akkori titkárához intézett leveléből megtudjuk, Debrecenben talált, az egyedüli Rakovszky-örökösnél, báró Jósinszkyknénál, aki a kéziratokat hajlandó volt átadni. Imre Sándor részletesen leírja a talált töredékeket.² A *Tariménes*-töredékről ezt írja: „hat negyedréte levélnyi, a harmadik levél után hiányos töredék, a Tariménesből vagy annak folytatása”. Megjegyzi, hogy nem tudja a szöveget pontosan azonosítani, mert csak egy kis rész jelent meg a műből addig. Hozzáteszi, hogy 10–12 ívnyi kéziratot, ívalakút, rossz minősége miatt már korábban eldobtak.

Az alábbiakban közöljük azt az autográf kézirat-töredéket, amely két okból is rendkívül fontos – töredékessége ellenére – a Bessenyei-életmű szempontjából. A benne szereplő évszám szerint 1792-ből származik,³ Bessenyeinek abból az alkotói korszakából, amelyből nem maradt ránk az írónak egyetlen szövege sem, hiszen az 1792-ben cenzúrázásra benyújtott két műve, a *Kedvetlen okos* és a *Podrokoc krónikája* egyaránt elveszett. Azért is fontos ez a kézirat-töredék, mert Bessenyei történeti-antropológiai gondolkodásának érdekes tanúbizonysága: voltaire-i szellemű gondolatmenetet tartalmaz, amely nem fogadja el a Biblia szövegét hiteles történeti forrásnak. A bibliakritikához Bessenyei eredeti módon magyar példákat használ.

A szöveget a Bessenyei *Összes művei* kritikai kiadásában követett gyakorlatnak megfelelően adjuk közre.

Az⁴ Emberi Nemzetnek⁵ Szaporodásáról; és Fajáról⁶

Nem tudom régen asszonyaink miképpen fajzottak; de most látjuk nem sokra mehetnek. Olvasod; hogy az Özön viz után kevés idő múlva *Sem Kám Jáfei*⁷ Noénak három fiai e Világnak három részét emberekkel bé töltötték. Tsetsemök, nagyob gyermekek, ifiak, öregek hóltak akkor is mint most. Szüntelen való háboruk; vér ontások vóltak, mellyekkel az Ember sebessen fogyott. Döghalál, pestis hasonloul pusztitot. De azért Noé mig az Emberi faj kettőt, hármat fordul magán, az az három⁸ Ember élete alat bé

² MTA Kézirattár, 1504/1871. ZÁVODSZKY Károly könyve már megemlíti az Imre Sándor által fellelt kéziratokat (*Bessenyei György: Irodalmi tanulmány*, Pest, 1872, 120), de nem tudja *Az ember szaporodásáról* című mű szerzőjét azonosítani, nem is írja le, feltehetően nem látta a kéziratokat. CLAUSER Mihály rövid tanulmányában felsorolja a három mű-töredéket, és *Az Emberi Nemzetnek Szaporodásáról* címűt autográfának tartja. (*Egy Tariménes-töredék a Tudományos Akadémia könyvtárában*, Debreceni Szemle, 1934, 28.)

³ GÁLOS Rezső, aki könyvében a kézirat létezéséről beszámol, valószínűleg nem látta a szöveget, amelyet a benne szereplő évszámtól eltérően 1803-ra datált. A kéziratról egyébként azt állítja, hogy „az Akadémia tulajdona, de ez idő szerint lappang”. *Bessenyei György életrajza*, Bp., 1951, 366, 374.

⁴ [A szöveg a lap jobb oldalán található, a lap bal felére Bessenyei a jegyzeteket és a javításokat írta.]

⁵ *Nemzetnek* <F> *Szaporodásáról*

⁶ [A címet az egybefüggő szövegtől Bessenyei vízszintes vonallal választotta el.]

⁷ [Bessenyei a kiemlést aláhúzással jelöli.]

⁸ három <...> Ember [Javítás törléssel.]

tölti e Világot lakosokkal. Irják, hogy az Őzön viz elöt majd tsak nem ezer esztendeig lehetet némellyeknek élni: had járjon;⁹ Az¹⁰ Őzön viz után ily hosszas Emberi életrül¹¹ nem¹² emlékeznek.*¹³

Mivel ezek nagyon régi dolgok; és az írókat is sokba gyanusoknak láttyuk, nem lehet benne egyéb képpen próbát tenni, hanem ha¹⁴ a mostani természetet vesszük fel.

[2] Lássuk, országainkat, városainkat a mai tenyészéssel?¹⁵ Ved fel Buda várossát. Nem lehet tudni melyik esztendőben kezdetet, ha írják is. Azt hallottad; hogy mikor Atila e tájokra jöt Sikambrianak neveztetet. Töb¹⁶ ezer esztendejénél miólta Buda nem egy pár Emberrül; de sok száz párrul szaporodik, még is nem hogy tenyészete egy országra terjedhetne; de tsak egy jó nép és város se tudot belölle ennyi idő alatt szaporodni. Az Emberi Szaporodással, a pusztulást halált mindég egy uton¹⁷ látod jámi Világ kezdetitül fogva. Miólta szaporodik Róma várossa, 's a hol látod tsak nem pusztta. Urunk születése elöt épült 754 esztendővel, attul fogva számlálsz 1792, több harmad fél ezer esztendejénél, miólta nem egy, hanem sok száz pár Emberrül szaporodik, még sem lepheti bé néppel a maga határát is. Két száz ezer embernél löbb most sints benne.¹⁸

Már ha az Őzön viz után [3] Noének gyermekei hosszasab időt éltek is; de ellenben Egész Európára egy pár Embert végy fel; it pedig egy milliom pár Embert látz ezer esztendeig is egy országban szüntelen fajzani, még sem terjedhet Világra. Árpád vezér idejétül fogva¹⁹ hány száz ezer pár Emberrül²⁰ szaporodik Magyar Ország mind ekkoráig; még is ugy szólván pusztta. Két Ember²¹ ezer esztendő alatt, ha minden onokája száz esztendeig él sem szaporodik egy népes²² országra²³ nem hogy egy egész Asiára²⁴ szaporodhatna. Kristus Urunk születése elöt 771 esztendővel már az egész Assiriiai birodalom meg vólt; melynek Királyjai népeket hódoltatnak; hadakoznak. Semiramis három millio Katonával is ki szál táborban. Leg aláb Tesias, Diodorus ily írják.**²⁵ Látod e

⁹ járjon; <de> Az

¹⁰ <cz> Az [Javítás átírással.]

¹¹ élet<ek>rül

¹² nem <igen> emlékeznek

* E goromba testnek mely gyenge hus, vér és bőr, magát kilentz száz esztendeig huzni, vonni e sok világi tolongásban hosszas unalom vólna; Mítsoda Emberi szív gyözhetné az életnek kecservét annyi százakig viselni?? melytet ily rövid életünk idején is jókor meg <...> szoktunk unni?

¹³ [Bessenyei jegyzete az 1. oldalhoz. Az író a jegyzet kapcsolódását a szöveg szélén, hullámos vonallal jelzi.]

¹⁴ ha <, ...> a

¹⁵ tenyészéssel [Betűtévésztes.]

¹⁶ Töb <hét> ezer

¹⁷ uton <j> látod

¹⁸ <több, vagy annyi sints> több most sints benne [Javítás a törlés fölött.]

¹⁹ <alatt> idejétül fogva [Javítás a lap bal oldalán.]

²⁰ Ember<tül>rül

²¹ Ember<tül> ezer

²² népes [Utólagos beszúrás.]

²³ országra [Az utolsó szótag beszúrás.]

²⁴ Asiára [Az utolsó szótag beszúrás.]

** Vegyed harmad részét hazugságnak még is nagy sokaság marad annyi időre.

²⁵ [Bessenyei jegyzete a 3. oldalhoz. A jegyzet kapcsolódását a szöveg szélén található hullámos vonal jelzi.]

szerint, hogy özön víz után két, három száz esztendő mulva is, e föld szine bé van embe-
rekkel rakva, egy néhány magló személyrül; mi pedig két ezer esztendő el folyása alatt,
annyi Emberrül tsak egy várost sem [4] tudunk meg népesíteni.

A szaporodás, most is tsak ugy megyen, mint régen. Egy anya²⁶ annyit szülhet most is
mint akkor.²⁷ Izsáknak két fiai vóltak Esau, és Jákób. Jákobnak felesebben származtak;²⁸
de most is találatnak szülék tiz, tizenkét gyermekkel. Noénak magának az Emberi emlé-
kezet három férfiu gyermeket ád; noha egész Emberi Nemzetünk faját, az Isteni
tsudállatos gondviselés tsak az ő maga vérre szoritotta. Különben a feles gyermek szár-
mazásának sem telhetik oly rettenetes szokása.²⁹ Alkalmas ideje miólta a Török Nemzet
hozzánk közzelitet. Ennél szokás több feleségeket tartani. Lehető dolog már így³⁰ hogy
egy nagy Török Uri Embernek, hosszas életében hatvan, hetven gyermekei is legyenek;
Azonban tsak nem borithatják el világunkat sokaságokkal. Az időt egyre másra vetvén
esztendő alatt nem igen sokkal³¹ születik több Ember mint a mennyi meg hal. Így a sza-
porodás a hólnak számát, az élőkkel majd nem egy sorban viszi. Van oly Familia,
mely³²

²⁶ anya <tsak> annyit

²⁷ is mint akkor <...>. [Javítás betoldással a lap bal szélén.]

²⁸ származ<ot>tak

²⁹ [Az utolsó hat szó nehezen olvasható szennyeződés és az összefűzés miatt.]

³⁰ <is> már így [Törlés a sorban, javítás a lap bal szélén.]

³¹ {Beszúrás a sor felett.}

³² [Itt vége szakad a szövegnek.]